

13. Johnson, M. (2008). Philosophy's Debt to Metaphor. *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 39-52. doi: 10.1017/cbo9780511816802.004.
14. Johnson, M. (2007). *The Meaning of the Body: Aesthetic of Human Understanding*. Chicago; London: University of Chicago Press. doi: 10.7208/Chicago/9780226026992.001.0001.
15. Knowles, J. (1998). The Language of Thought and Natural Language Understanding. *Analysis*. № 4 (58), pp. 264-272. doi: 10.1093/analys/58.4.264.
16. Laurence, S. & Margolis, E. (1997). Regress Arguments against the Language of Thought. *Analysis*. Vol. 57. № 1, pp. 60-66. doi: 10.1093/analys/57.1.60.
17. Levine, J. (1988). Demonstrating in Mentalese. *Pacific Philosophical Quarterly*. № 69, pp. 222-240.
18. Lewis, D. (1999). Reduction of Mind. *Papers in metaphysics and epistemology*. Cambridge University Press, pp. 291-324. doi: 10.1017/cbo9780511625343.019.
19. Loar, B. (1982). Must Beliefs Be Sentences? *PSA: Proceedings of the Biennial Meeting of the Philosophy of Science Association*. Vol. 2. Symposia and Invited Papers (1982). Chicago: University of Chicago Press, pp. 627-643. doi: 10.1086/psaprocbsienmeetp.1982.2.192488.
20. Pinker, S. (1994). The Language Instinct. *The General Psychologist*, Vol. 30(3), pp. 103-105. doi: 10.1037/e412952005-009.
21. Rey, G. (1991). Sensations in a Language of Thought. *Philosophical Issues*. Vol. 1. Consciousness. 1991, pp. 73-112. doi: 10.2307/1522925.
22. Smith, Churchland P. & Churchland, P. M. (1983). Stalking the Wild Epistemic Engine. *Nous*. Vol. 17. № 1, pp. 5-18. doi: 10.2307/2214808.
23. von Wright, G. H. (1951). *An Essay in Modal Logic*. Amsterdam: North-Holland Publishing Company.

© Райхерт Костянтин
Надійшла до редакції 13.06.2016

УДК 130.2+347.211(316.74) : 930.85 (001.9+141.3)

СТОВПЕЦЬ ОЛЕКСАНДР,

кандидат філософських наук, докторант

Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського

ІНСТИТУТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В ЕПОХУ ІНФОРМАЦІЇ Й ПОСТМОДЕРНУ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ РАКУРС

У статті аналізуються соціально-філософські аспекти розвитку інституту інтелектуальної власності як специфічного соціального інституту, що існує та функціонує в нових соціокультурних умовах. Зокрема здійснюється спроба переосмислити значення й характер трансформацій у сфері інтелектуальної власності в контексті реалій інформаційного суспільства та постмодерних зрушень.

Ключові слова: інтелектуальна власність; соціальний інститут; інформація; постмодерн; інтелектуальна діяльність; творчість; знання; суспільство.

Постановка проблеми. Актуальність досліджуваної тематики визначається суперечливим характером соціальних відносин навколо інтелектуальної власності. Так, з одного боку, в постіндустріальну епоху спостерігається зростання цінності інформації й, зокрема, збільшується значення інтелектуальної власності. Імовірно, інститут інтелектуальної власності стає невід'ємним соціокультурним атрибутом інформаційного постмодерного суспільства.

Водночас, з іншого боку, незважаючи на колосальне значення інтелектуальної власності для подальшої стимуляції інновацій в епоху інформації, висловлюються серйозні сумніви щодо легітимності категорії «інтелектуальна власність» у сучасних соціокультурних реаліях, звертається увага на можливу переоціненість ролі цього інституту в розвитку сучасного люд-

ства. Окремі дослідники, прибічники глобальних проєктів популяризації знань та свободи інформаційного обміну, навіть стверджують, що в постмодерному контексті в інтелектуальній власності взагалі немає достатнього обґрунтування.

Не принижуючи значення інтелектуальної власності в епоху інформації, усе ж варто визнати очевидним і той факт, що ситуація постмодерну вносить свої корективи в розуміння інтелектуальної власності як феномену і як соціального інституту.

Зазначені явища потребують філософського осмислення. Отже, проблема визначення сучасного статусу інтелектуальної власності, особливостей її функціонування як соціального інституту, інші пов'язані аспекти мають стати предметом соціально-філософської рефлексії.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Серед українських фундаментальних досліджень окремих феноменів інтелектуальної сфери можна відзначити монографію В. Базилевича та В. Ільїна «Інтелектуальна власність: креативи метафізичного пошуку» [1], монографію Є. Андроса «Інтелект у структурі людського буття» [2], докторські дисертації В. Кушерець «Аналіз знання як стратегічного ресурсу трансформації суспільства (світоглядно-методологічний аспект)» [3], В. Петрушенко «Знання як форма зв'язку свідомості і буття» [4]. Серед зарубіжних соціально-філософських досліджень інтелектуальної власності хочеться відзначити дисертаційні роботи Н. Оконської «Соціогенез інтелектуальної собственности» [5], А. Орехова «Интеллектуальная собственность: опыт философского исследования» [6].

Філософські дослідження різних аспектів інформаційного суспільства, важливі для розуміння проблематики інституту інтелектуальної власності, також знаходимо в дисертаційних роботах О. Скубашевської «Філософія інноваційного розвитку освіти в умовах становлення інформаційного суспільства в Україні» [7], Л. Піддубної «Інформаційна діяльність як засіб формування образу соціальної реальності» (Житомир, 2013), М. Санакуєва «Соціально-філософський аналіз інформації в системі комунікацій» (Дніпропетровськ, 2015), О. Сорокіної «Розвиток інформаційного простору суспільства» (Запоріжжя, 2015), О. Сташкевич «Інтелектуальна цивілізація: соціально-філософський аналіз» (Київ, 2015).

Не менш корисними для осмислення специфіки сучасних соціокультурних трансформацій вважаємо: монографічне дослідження Є. Борінштейна «Особливості соціокультурної трансформації сучасного українського суспільства» (Одеса, 2006), докторські дисертації О. Соловйова «Культурная динамика информационного общества: от пост- к протокультуре» (Санкт-Петербург, 2009), М. Масаєва «Парадигмальні образи і символи у трансформаційних процесах епох і цивілізацій (філософсько-історичний аналіз)» (Дніпропетровськ, 2013). *Методологічною основою дослідження проблематики постмодерну є роботи класиків (у зазначених питаннях):* П. Сорокіна, Д. Белла, Е. Тоффлера, М. Фуко, Ж. Дерріда, Ж. Бодрійяра, Ж. Ліотара, Р. Інглхарта, Ю. Габермаса, З. Баумана та ін. З огляду на кількість досліджень, може здаватися, що зазначена тематика є вже вивченою.

Однак специфіка сучасного історичного моменту, котрий з технологічної точки зору позначається як «інформаційна епоха» (ера інформації, інновацій, віртуалізації, постіндустріалізму тощо), а з культурної - як «постмодерн», вносить у сферу інтелектуальної власності нові протиріччя, що позначаються на характері відповідних соціальних відносин. Інтелектуальна власність як правовий, економічний, навіть соціокультурний феномен, звісно, вже ставала об'єктом вивчення. Зокрема, у роботах згаданих вище дослідників. Проте відсутність фундаментальних досліджень інтелектуальної власності саме як специфічного соціального інституту спонукає зосередитися на визначеній проблематиці, беручи до уваги вплив інформаційного імперативу та постмодерні реалії сьогодення.

Отже, **мета статті** полягає в соціально-філософському дослідженні особливостей розвитку інституту інтелектуальної власності, а також різних аспектів його існування, функціонування й трансформації з урахуванням актуальних соціокультурних реалій (головним чином, специфіки інформаційної епохи та постмодерних перспектив).

Виклад основного матеріалу. Дослідження інституту інтелектуальної власності, мабуть, варто розпочати зі стислого аналізу онтологічних засад цього феномену. Адже нерозуміння первісної природи інтелектуальної власності унеможлиблює об'єктивне визначення соціально-філософських підвалів дослідження інституту інтелектуальної власності як такого.

Різниця між двома підгалузями - інтелектуальною й речовою власністю - базується на онтологічній відмінності між «ідеями» і «речами». У випадку з об'єктами «речовою» власності *рідкість* товару обумовлена одиничністю самої речі. Відповідно, «жмуток» прав пов'язується із конкретною одиницею товару. Якщо ж композитор склав нову мелодію і зробив її товаром, продавши кому-небудь ліцензійні права, пісня все одно залишається в нього, при цьому стаючи надбанням і тих, хто придбав відповідну ліцензію. Тобто у випадку з продуктами інтелектуальної праці рідкість має місце тільки на етапі створення й може втілювати в собі ознаки індивідуальності творця. На етапах, наступних за створенням, - етапах копіювання та поширення - продукт інтелектуальної праці вже не є рідкісним [8, с. 46]. Отже, для того, щоб зробити його товаром, необхідно створити й підтримувати «штучну рідкість» саме на етапах копіювання та розповсюдження.

Ця обставина (відмінність у соціально-економічності й філософсько-правовому статусі продуктів «речового» й «інтелектуального» виробництва) була не настільки очевидною в «докомп'ютерну» еру, оскільки копіювання все ж таки являло собою досить ресурсомістку матеріальну операцію, пов'язану зі значними витратами (типографія, друкарські верстати, обладнання для відтворення тощо). Більш того, відтворена копія твору завжди була «відчутно речовою», мала істотну матеріальну форму, що дозволяло забезпечити певну прив'язку до «речового права» власності. Але із масовим упровадженням інформаційних технологій у життя ситуація кардинально змінилася - механізми миттєвого копіювання й надзвичайно швидкої масової передачі інформації на далекі відстані з мінімальними витратами в останньому десятилітті ХХ ст. зробили питання забезпечення «штучної рідкості» продуктів інтелектуальної праці надзвичайно гострим і насущним. Оскільки інформація після її опублікування об'єктивно втрачає свою «природну рідкість», для підтримки подальшого попиту на неї використовується законодавчо санкціонований механізм «штучної рідкості».

Осмислення феномену *інформації*, можливо, було б нездійсненним без аналізу її атрибутивних характеристик. Однак у рамках нашого дослідження зробити це не видається можливим з огляду на вимоги щодо об'єму статті. Тому обмежимося констатацією того, що, окрім класичного «набору властивостей» інформації (об'єктивність, достовірність, повнота, актуальність, цінність, дискретність і безперервність, відчужуваність та невідчужуваність), існування феномену інформації також можливо пов'язати з такими властивостями: інваріантність, мультиплікативність, транслюваність, поліпотентність, знецінюваність та ризик псування або втрати, реплікованість, мінливість. І це, мабуть, не вичерпаний перелік ознак інформації.

Якщо розглядати інформацію як властивість усіх матеріальних об'єктів, тобто як атрибут матерії (атрибутивний підхід), а знання - як інформацію суб'єктивовану (і таку, що «прагне» до подальшої об'єктивізації з перетворенням на соціокультурну інформацію), тоді нарешті виникає питання про місце категорій «інновації», «інтелектуальна власність» у цій системі. Інформація за своїм змістом ширше, ніж інтелектуаль-

на власність, котру традиційно прийнято розглядати як результати інтелектуальної, творчої діяльності, які характеризуються інноваційною ознакою. Проте інтелектуальна власність завжди в певному ступені є інформацією. Разом із тим, не будь-яка інформація відповідає критеріям інтелектуальної власності (визначальними тут є ознаки новизни та унікальності). Інформація нерозривно пов'язана зі свідомістю: відбита у свідомості людини за допомогою інтелектуальної діяльності інформація утворює інформаційні масиви, з яких надалі можуть генеруватися нові знання.

Перехід до інноваційної економіки нерозривно пов'язаний із бурхливим розвитком новітніх електронно-цифрових технологій, які істотно скорочують терміни відтворення інформації, забезпечують можливості її оперативного використання, змінення та швидкого постачання споживачам. Однак очевидним є й той факт, що перетворення Інтернету на провідний засіб спілкування, обміну інформацією та ведення бізнесу породжує нові суперечності в системі відносин інтелектуальної власності. Явища ці зумовлені особливою сутністю глобальної мережі, головним чином, її транскордонністю та віртуальністю. Проте проблема протиправного розповсюдження інтелектуальної продукції за допомогою всесвітньої мережі має цілком реальний характер та матеріальний вимір.

Сьогодні серед дослідників не склалося єдиної думки щодо вирішення проблем інтелектуальної власності в Інтернет-просторі. Можна виокремити принаймні *три різні підходи* до розв'язання зазначених проблем.

Прихильники першого підходу вважають, що охорона прав на об'єкти інтелектуальної власності в Інтернеті є недоцільною, оскільки інформація за своєю сутністю радикально відрізняється від традиційних благ. Процес поширення інтелектуальних продуктів через мережу Інтернет не піддається контролю та регламентації, відтак усе більшого значення набуватиме система безкоштовного розповсюдження інтелектуальної продукції із подальшим платним обслуговуванням у разі необхідності, тобто якщо споживачі забажають надання різного роду додаткових інформаційних послуг [9, с. 8].

Інший підхід можна висловити думкою, що охорона прав на об'єкти інтелектуальної власності в Інтернеті традиційними способами неможлива, відтак виникає об'єктивна необхідність у створенні нового інституційного середовища в цій сфері. Наголошуючи на тому, що власність нібито взагалі втрачає будь-яке значення в інформаційному суспільстві («суспільстві знань»), окремі західні дослідники стверджують, що на відміну від традиційного суспільства, у якому гарантією захисту виступало право, в «інформаційній економіці» основну роль відіграватимуть моральні норми. Прихильники такого підходу звертають увагу на зміни в людській психології, системі мотивацій, нормах поведінки та акцентують на виникненні нової «інформаційної» моралі, за якої доступ до інформації отримує етичне значення. Вони вважають, що згодом кожна особистість виявлятиме зацікавленість не лише у власних знаннях, а й у доступі до цих знань всіх членів суспільства [10; 11].

Зміст ще одного підходу виражається у твердженні, що охорона прав на об'єкти інтелектуальної власності необхідна, та її все ще можна здійснювати традиційними способами після внесення необхідних змін у національне та міжнародне законодавство. Так, на думку представників Всесвітньої організації інтелектуальної власності, ми живемо в епоху великих змін, коли творчість людини забезпечує нам величезний потенціал добробуту, дозволяючи робити життя більш тривалим і

здоровим у культурному оточенні, що постійно збагачується й забезпечує нам спілкування один з одним на нечуваному раніше рівні. Система інтелектуальної власності робить унікальний внесок у цей потенціал добробуту і, навіть можна без перебільшення сказати, у справу миру, шляхом стимулювання й заохочення постійного творчого розвитку [12, с. 31].

Так чи інакше, розвиток глобальної інформаційної мережі спричинятиме подальшу трансформацію інституту інтелектуальної власності. Серед наслідків цього процесу можна назвати підсилення інтернаціоналізації інноваційного процесу, порушення чинної системи міжнародного розподілу праці. Сьогодні «світ капіталізму» з його соціальними інститутами знаходиться в стані системної кризи. На горизонті жевріє нова світ-система, для опису якої ще не існує адекватного інструментарію [13, с. 381].

Новітні тенденції в розвитку інформаційного, науково-технічного, пізнавального та інших *різновидів інтелектуальної діяльності* принципово впливають на весь інститут інтелектуальної власності. Разом із тим, існують т. зв. «класичні стандарти» права інтелектуальної власності, котрі майже не зважають на зазначені вище тенденції. Ідеться, у тому числі, про феномен NBIC-конвергенції як сучасну парадигму розвитку культури інтелектуальної діяльності.

Взаємоперетини та взаємний вплив «*nano*», «*bio*», «*info*» і «*cogno*» запропонували йменувати акронімічним терміном «*NBIC-конвергенція*» [14], підкреслюючи трансдисциплінарний характер сучасної науки. Соціально-філософський аналіз питання щодо специфіки інтелектуальної діяльності в умовах NBIC-конвергенції визначає необхідність акцентувати, щонайменше, на двох моментах. По-перше, цивілізоване суспільство змінює свої підходи до пізнавальної діяльності. Сам факт фіксації такого явища, як «NBIC-конвергенція», свідчить про трансформацію культурних і смислових дискурсів, що вже відбувається.

По-друге, видається, що право інтелектуальної власності в тому форматі, в якому воно існує нині, - це ультраконсервативний юридичний соціальний інститут глобального масштабу. Ситуація з правовим регулюванням охорони та захисту результатів інтелектуальної діяльності за своїм впливом на динаміку розвитку сучасної культури і науки інколи може бути охарактеризована як контрпродуктивна. Це особливо відчутно в контексті NBIC-конвергентної концепції. Сучасна постіндустріальна цивілізація потребує більш гнучкого законодавства щодо права власності у сфері інтелектуальної діяльності. Необхідно робити поправку на те, що світ в «епоху інформації» змінюється незрівнянно динамічніше порівняно з тим, коли надавалися середньовічні авторські «привілеї» або навіть тоді, коли було ухвалено Статут королеви Анни. Неможливо нескінченно підтримувати стандарти тих часів. А конвергентні процеси у сфері технічних, природознавчих, гуманітарних наук, інформатики - усе, що було позначено терміном «NBIC-конвергенція», - вимагають лібералізації у сфері регламентації інтелектуальної діяльності.

Якщо звертатися до проблематики *культурогенезу інтелектуальної власності*, тобто до аналізу культурних, соціально-економічних, юридичних, ідеологічних та інших історичних передумов, реалізація яких сформувала тенденцію до трансформації інтелектуально-правових відносин у специфічний суспільний інститут, тут можливо визначити певні важливі моменти.

Соціальний запит на розвиток нового правового інституту - права інтелектуальної власності (що пізніше вийшов за рамки юриспруденції) - мав технологічні й

соціально-економічні передумови. Початок істотної трансформації й інституціоналізації інтелектуально-правових відносин можна простежити приблизно з середини XV століття, коли був винайдений друкарський станок як засіб ретрансляції творів, а також видані перші патентні грамоти як засоби охорони винаходів [15].

Однак *найбільшій інтенсивності* зазначений процес інституціоналізації набув із переходом цивілізованого людства в постіндустріальну епоху, початок якої пов'язаний із т. зв. «третьою промисловою революцією» - цифровою, у 1980-х. Вона триває й донині. А це, у свою чергу, спонукає соціально філософію до переосмислення феномену інтелектуальної власності й до реінтерпретації окремих аспектів інституту інтелектуальної власності в нових соціокультурних умовах. Адже саме сьогодні інтелектуальна власність як особливий різновид інформації набуває найвагомішого соціально-економічного значення і найвищого правового статусу за всю історію існування цього феномену.

Особлива ж культурна ситуація сьогодні, познана терміном «постмодерн», додатково створює нові протиріччя у сфері реалізації тих гетерогенних, різноспрямованих і багатограних суспільних відносин, об'єктом яких є інформація, знання та інновації.

Аналіз ситуації *постмодерну* посідає особливе місце в соціально-філософському дослідженні інституту інтелектуальної власності. Постмодерн бачиться як соціокультурний контекст, що вимагає по-новому подивитись на проблематику інтелектуальної власності (адже нинішня її концепція розвивалася переважно в рамках парадигми модерну).

Хоча культура й здатна справляти керівний вплив на економічне й політичне життя, настільки ж правильно й те, що значні соціально-економічні зміни переформовують саму культуру. Ця закономірність актуальна й для ситуації постмодерну. Тут потрібно зауважити, що в рамках досліджуваної тематики постмодерн розглядається швидше як *майбутній культурний контекст* функціонування та розвитку інституту інтелектуальної власності. Майбутній - тому що нині тільки частина людей живе в постмодерних реаліях. Натомість куди більша частина людства досі перебуває в соціокультурному просторі *модерну*. Звідси й виникає масив суперечностей у поглядах, у самому розумінні нинішньої ролі знань, інформації та інтелектуальної власності (і як різновиду інформації, і як специфічного соціального інституту), і тим більше - у баченні того, як ці інститути мають бути трансформовані.

Для розуміння самого постмодерну не менш важливим є аналіз соціокультурних передумов, що сприяють постмодернізації. Імовірно, їх варто шукати на рубежі модерну й постмодерну.

Культура, як зазначає Р. Інглхарт, зазвичай змінюється повільно. Але врешті-решт вона все ж відповідає на виклик мінливого середовища. Зміни в соціально-економічному середовищі, впливаючи на життєвий досвід індивідів, істотно сприяють трансформації переконань, поглядів і цінностей на індивідуальному рівні. Культури не змінюються раптово [16].

Культура чинить опір змінам - почасти тому, що люди схильні вірити всьому, у чому їх переконують інститути їхнього суспільства, у тому числі й стосовно *інтелектуальної власності*. Проте на світовідчуття людини впливає і її власний безпосередній досвід: люди чутливі до тих аспектів реальності, що стосуються їх безпосередньо. Це й стає вирішальним у зрушенні до цінностей постмодерну.

Модернізація, яка стала можливою внаслідок індустріалізації, зосередилася на швидкому економічно-

му зростанні як найкращому інструментарії стратегій максимізації виживання й добробуту. Але жодна стратегія не є універсальною на всі часи. Модернізація ознаменувалася приголомшливим успіхом у справі подовження загальної тривалості життя, але віддача від неї в передових індустріальних країнах поступово стала зменшуватися. Упроваджуючи імперативи конкуренції, глобалізму, масового споживання тощо, індустріальна парадигма зменшує ризик голоду, однак призводить до наростання психологічного стресу, зокрема, стереотипів неуспішності. З переходом від модернізації до постмодернізації траєкторія соціальних змін також зсувається.

Постмодернізація є зрушенням у стратегіях буття. Вона рухається від максимізації виживання, безпеки та економічного зростання до максимального підвищення індивідуального добробуту і якості життя особи. Усе більш важливими факторами поліпшення людського життя стають його *неекономічні* аспекти. *Інструментальна* раціональність поступається місцем *ціннісній* раціональності [17, с. 6].

Обертаючи погляд у минуле, неважко помітити, що впродовж усієї історії більшість людей навіть «західно-світу» були постійно занепокоєні загрозою серйозних економічних нестатків, а то й навіть голоду. Однак історично безпрецедентний ступінь економічної безпеки, якого зазнало післявоєнне покоління в індустріальних суспільствах, вів до поступового зрушення пріоритету від *«матеріалістичних» цінностей* (коли нагolos робиться, перш за все, на фізичній та економічній безпеці) до *цінностей «постматеріальних»* (коли на перший план висувається *якість життя*, включаючи право на добру екологію, свободу слова, совісті, вибору, самовираження та інформаційного обміну, доступність знань й інші аспекти).

Дані деяких досліджень [18] указують на тенденції фундаментальних змін у людських цінностях, розповсюджені всередині індустріальних суспільств по всьому світові. Зміни ці демонструють зв'язок із процесами зміни поколінь, і хоча відбуваються вони поступово, проте мають чималий довготривалий імпульс. У той самий час зрушення в напрямку від матеріалістичних до постматеріальних цінностей є лише однією компонентою значно ширшого культурного зсуву.

Також відзначимо, що питання про те, чи не є «постмодернізація» по суті продовженням модернізації (а вся ця термінологія - просто гра словами), є достатньо дискусійним. Очевидним, однак, є те, що постмодернізація точно не є «анти-модернізацією», але постмодерністський культурний процес набуває іншого характеру порівняно з модерністським (а останній відверто заперечував цінності традиціоналізму). Якщо це й нова модернізація, то вона є ще більш нелінійною. У передових індустріальних суспільствах напрямок соціального розвитку за останні 40-45 років змінився, і ті зміни, на думку ряду соціологів і філософів (Р. Інглхарт, Ж. Ліотар, Ю. Габермас), були настільки ґрунтовні, що дослідники схильні характеризувати їх швидше як «постмодернізацію», аніж як просто як новий виток модернізації.

Модернізація - історичний процес, під час якого збільшуються економічні й політичні можливості суспільства: економічні - унаслідок індустріалізації, політичні - за допомогою бюрократизації. Модернізація на певному етапі дозволяє суспільству інтенсивно рухатися від стану бідності до стану багатства. У процесі індустріалізації економічне зростання стає домінуючою соціальною метою, а на індивідуальному рівні визначальну роль починає відігравати мотивація матеріальної успішності. Перехід від доіндустріального сус-

пільства в індустріальне характеризується, як зазначав М. Вебер, усепроникаючою раціоналізацією всіх сфер життя. Відбувається зрушення від традиційних (патріархальних, релігійних, обцинних) цінностей «премодерну» до раціонально-правових, секулярних цінностей в економічному, політичному й культурному житті [19, с. 37]. І не випадково, що саме на епоху Нового часу - епоху модерну - припадає *пiк розвитку права інтелектуальної власності*, його найдетальніша розробка, інституціоналізація й повсюдна імплементація.

Але модернізація - не фінальний етап історії. Становлення передового індустріального суспільства веде до ще одного особливого зрушення в базових цінностях - коли, як уже зазначалося, зменшується значення інструментальної раціональності, характерної для «старого» індустріального суспільства. Переважаючими стають цінності постмодерну, несучи із собою ряд різноманітних соціетальних змін - від гендерної рівноправності до максимальної політичної лібералізації й занепаду державно-соціалістичних режимів.

Так чому ж відбувається зрушення до постмодерну в найбільш прогресивних суспільствах? *І як це впливає на інститут інтелектуальної власності?*

На нашу думку, постмодерн, як перегляд парадигми модерну, багато в чому ознаменований *занепадом протестантської етики*. Головною соціально-економічною причиною такого занепаду вбачається поступове зменшення корисної віддачі від економічного зростання в умовах відносної стабільності в житті західного світу (те, що називають «досягненням межі зростання»).

Зрушення до цінностей постмодерну - не перший в історії випадок великого культурного зсуву. Так, перехід від аграрного суспільства до індустріального супроводжувався не менш істотними зрушеннями, які означали відхід від соціальних відносин, сформованих малорухомою економікою та неприйняттям соціальної мобільності. У премодерному світі упор робився на патріархальні традиції, усадкований статус і зобов'язання перед общиною, підкріплені абсолютними релігійними нормами. Новий же час (Modern history) тому й стали іменувати «новим», що на зміну прийшов світогляд, який заохочував економічні досягнення, індивідуалізм, знання та *інновації* - головний об'єкт охорони в праві інтелектуальної власності, - при соціальних нормах, що ставали все більш світськими.

Чимало з тих тенденцій, пов'язаних із переходом від «традиційного» суспільства до «модерного» (тобто *нинішнього*), тому що поки ще *модерн* належить теперішньому, доки *постмодерн* не утвердився повною мірою), зараз досягли лімітів свого розвитку в передових індустріальних суспільствах, де соціокультурні зміни поступово набувають нового напрямку. Як відзначають деякі видатні соціологи [20], постмодерне зрушення істотно проявляється в тому, що передові індустріальні суспільства нині змінюють свої соціально-політичні траєкторії у двох кардинальних відношеннях - відносно систем цінностей та інституційної структури.

Що стосується *системи цінностей*, потрібно зауважити, що передумови нинішньої трансформації закладені в індустріальну (модерну) епоху, коли зсув у бік матеріальних пріоритетів зменшив значення зобов'язань перед общиною й актуалізував індивідуалізм та соціальну мобільність: соціальний статус стає скоріше чимось, що досягається, аніж чимось даним індивідові від народження. Тоді ж економічне зростання стало прирівнюватися до соціального прогресу й було проголошено вищим пріоритетом. Нині ж (якщо говорити про *постіндустріальні* суспільства, в яких і спостерігається

зрушення до постмодерну) норми індустріальної епохи - з їхньою націленістю на дисципліну, самовідданість та економічні досягнення будь-якою ціною - поступаються місцем все більш широкій свободі *індивідуального вибору життєвих стилів і самовираження*.

Що стосується *інституційної структури*, то передові суспільства тут також наближаються до меж розвитку ієрархічних бюрократичних організацій, які сприяли створенню сучасного суспільства. Бюрократична держава добробуту з її стрункою ієрархічною системою відіграла неймовірно важливу роль у мобілізації та організації енергії мас людей, уможливила промислову революцію, створення суспільства споживання та, в кінцевому рахунку, сприяла багатьом соціокультурним змінам. «Цифрова революція» наклала свою специфіку на культуру соціуму. Але сьогодні *передові індустріальні* (тобто *постіндустріальні*) суспільства наближаються до меж своєї функціональної ефективності. І це створює певну соціальну кризу вже у сфері управління.

Функціональні межі розширення бюрократичної держави та її правових структур знаходять відображення в тому, що суспільство постмодерну характеризується *занепадом ієрархічних інститутів* та жорстких соціальних норм, розширенням сфери індивідуального вибору й масовою участі. До самої середини ХХ ст. у термін «модернізація» вкладався цілком певний зміст. Він в основному охоплював урбанізацію, індустріалізацію, секуляризацію, бюрократизацію, а також засновану на бюрократизації культуру, що потребувала відходу від індивідуалізованих обов'язків у бік безособових ролей, зміщення до універсалізму і взаємозамінюваності.

Важливою причиною занепаду класичних бюрократичних інститутів індустріального суспільства є те, що вони за своєю внутрішньою суттю куди менш ефективні в епоху *інформації* та високих технологій, аніж на перших стадіях розвитку індустріального суспільства. Тобто вони не відповідають достатньою мірою *реаліям постіндустріалізму*. Та інша причина - в тому, що вони закономірно стали менш прийнятні для людей у суспільстві постмодерну з їхніми зміненими ціннісними орієнтаціями.

Феномени економічного дива, що виникли після Другої світової війни, разом із державами добробуту відкрили новий етап історії та із необхідністю передували піднесенню цінностей постмодерну. Економічний «піриг» став значно більшим. І це саме по собі вже могло б сприяти більшому відчуттю економічної та фізичної безпеки. Глибокі зміни в досвіді особистісного формування сприяли складанню новітньої (постматеріальної) системи цінностей серед усе більшої частини тих, хто виріс у передових індустріальних суспільствах після Другої світової війни.

Вплив безпрецедентного економічного процвітання, підкріплюваний фактором «держави добробуту», кумулятивно породили *відчуття екзистенціальної безпеки*. Уперше в історії люди в цивілізованих державах (значна частина їх населення) зростали й сягали зрілості, засвоївши, що виживання можна сприймати як належне. Зі зміною поколінь розвивається процес *міжгенераційної зміни цінностей*, що поступово трансформує політику й культурні норми передових індустріальних суспільств [21].

Із перетворенням (для більшості людей передових суспільств) небезпек війни і голоду з нагальної загрози на малоїмовірну перспективу цінності почали змінюватися. Економічна й фізична безпека, звично як, і раніше, є всіма бажаною, однак вона більше не є *синонімом щастя*. Із забезпечення виживання акцент зміщується на максимізацію суб'єктивного благополуччя.

У процесі зрушення до постмодерну в передових суспільствах *два чинники* сприяють занепадові *традиційних* політичних, релігійних, гендерних, економічних, правових, інших *соціальних норм*. Перший - психологічний - полягає в тому, що посилення відчуття безпеки (звичність до неї) закономірно знижує суспільну потребу в абсолютних правилах.

Умовно кажучи, «постматеріалісти» - покоління, яке виросло в умовах високого рівня безпеки, здатні толерантніше ставитися до ситуації більшої невизначеності. Їм навряд чи потрібна та надійність абсолютних жорстких правил, яку забезпечують релігійні санкції. Постматеріалісти можуть із більшою готовністю приймати відхилення від звичних моделей, аніж ті, хто відчуває тривогу за свої базові екзистенційні потреби. Отже, суспільства, в яких є велика питома вага постматеріалістів - «агентів» постмодерну, у порівнянні з іншими (премодерними і модерними суспільствами), демонструють значно більшу готовність прийняти культурні та соціальні зміни.

Другий чинник занепаду соціокультурних традицій епохи модерну обумовлений іманентною властивістю соціальних норм - тим, що вони, як правило, *історично-функціональні*. Так, наприклад, коли розрвання шлюбу ставило під загрозу фізичне виживання дітей - суспільство жорстко табувало розлучення, визнавало це явище абсолютно неприйнятним, таким, що явно підриває життєздатність суспільства. Сьогодні функціональна база цієї та інших подібних норм, націлених на зміцнення інституту сім'ї, виявилася розмитою. Чи означає це, що суспільство зазнає зміни базових цінностей? Адже такі соціетальні норми мають чималу інерцію.

З іншого боку, сам по собі факт, що функція будь-якої культурної моделі послаблена або зникла, *ще не означає миттєвого зникнення самої соціальної норми*. Проте, вступаючи в конфлікт із сильними, інакше спрямованими імпульсами, такі важливі, системоутворюючі норми починають поступово слабшати, і врешті стають більш гнучкими. Інститут шлюбно-сімейних відносин - лише один приклад. Щось подібне відбувається й у відношенні *інституту інтелектуальної власності* в умовах наступаючого постмодерну (та поступового послаблення існуючої інституційної ієрархії, у міру того як змінюється масова ідеологія).

Висновки

Протягом століть нові знання, інновації (та інтелектуальна власність - як наслідок юридичної *інституціоналізації* відповідних соціальних відносин навколо цих інновацій, з урахуванням як немайнових, так і прагматичних інтересів) стали одним із найважливіших факторів суспільного розвитку та зростання високотехнологічних галузей виробництва.

Розмірковуючи про онтологічні засади інтелектуальної власності, можна прийти до розуміння, що *сутністю* об'єкта інтелектуальної власності є, перш за все, *унікальна інформаційна структура*, втілена в певному матеріальному носії. Сама ж інтелектуальна власність у контексті соціальної філософії є особливою формою суспільних відносин, що виникають з приводу володіння, користування, розпорядження об'єктом, який містить унікальну інформаційну структуру, захищену патентом або авторським свідоцтвом.

Інститут інтелектуальної власності, у силу своєї багатоаспектності, має системоутворююче значення для сучасного (інформаційного постмодерного) суспільства, оскільки динаміка розвитку цього інституту в різних суспільствах значною мірою визначає рівень конкурентоспроможності, соціально-економічну формацію, культурний потенціал соціуму.

Далі підведемо деякі підсумки щодо ситуації *постмодерну* як найбільш імовірного майбутнього *контексту існування та розвитку* соціального інституту *інтелектуальної власності*.

Висуванню цінностей постмодерну сприяє масове відчуття екзистенційної безпеки. Зрушення від модерну до постмодерну (від цінностей *виживання, сталого економічного зростання* до цінностей *суб'єктивного благополуччя, пріоритетності якості життя, свободи самовираження*), у свою чергу, веде до поступового занепаду багатьох ключових інститутів індустріального суспільства. Зокрема, спостерігається *зниження авторитету* як приватної, так і державної *власності* та посилюється тенденція до розширення вільного користування досягненнями у сфері культури, науки, техніки, інформації. У *площині інтелектуальної власності* ця тенденція знаходить віддзеркалення в розвитку таких філософсько-правових конструкцій, як «загальносуспільне надбання», «вільна ліцензія», «відкритий контент», «копілефт» тощо.

Поки ще парадигму модерну навіть у західних суспільствах не переможено остаточно: ідеологи модерну (матеріалісти) чинять опір постмодернізму (як тенденції, що веде до утвердження парадигми постмодерну) у різних його проявах. І до тих пір, доки модерн не переможений, інститут інтелектуальної власності залишатиметься впливовим соціальним інститутом.

Імовірно, варто очікувати, що з утвердженням парадигми постмодерну ставлення до інституту інтелектуальної власності зазнає трансформації, подібної до тих, що спіткають інститути сім'ї, шлюбу, релігії та інші. Хоча робити якісь остаточні висновки про характер змін навіть у згаданих соціальних інститутах було б передчасним. Тому що на сьогодні у нас усе ж таки немає достатніх підстав стверджувати, що «постмодерне суспільство» реально сформувалося бодай в одній країні західного світу. Процес цей - тривалий, суперечливий, неоднозначний.

Як і будь-яка історично значуща культурна трансформація, народження постмодерну (у т. ч. й у сфері інтелектуальної власності) супроводжується відкатами в модерн, а часом - навіть у премодерн (традиціоналізм). Тим більше, що постмодерн, як уже зазначалося, не є «анти-модерном». Досягнення модерну (перш за все, у соціально-економічній площині) є необхідними передумовами для того культурного повороту, інтенції якого, по мірі їхнього наростання, стали описувати терміном «постмодернізм», а загальний закономірний перспективний результат - позначати як «постмодерн».

Сам постмодерн як перспективний стан сучасної культури (більшою або меншою мірою вже характерний для тих чи інших постіндустріальних суспільств) можна охарактеризувати такими сутнісними ознаками:

- *постматеріалізм* (критерій успіху - не стільки саме багатство, скільки якість життя в усьому розмаїтті її можливих аспектів),
- *плюралізм* (прагнення уникати всіх форм монізму, уніфікації, тоталітаризації; неприйняття єдиної загальнообов'язкової утопії; замість цього - прагнення до різноманіття, диверсивності, конкуренції парадигм і співіснування гетерогенних елементів),
- *еклектизм* (відображенням дійсності стає такий собі *каляж*, калейдоскоп підходів, методів, теорій),
- *агностицизм* (істина - категорія відносна, істина будується на загальноприйнятих судженнях, що відбивають соціокультурні реалії того чи іншого суспільства),
- *інституційний нігілізм* (попередні ієрархічні інститути, включаючи державно-правові, сприймаються як

наси́льство над індивідуальністю, над вільно мислячою особистістю).

Виходячи з позначених вище властивостей, відповідь на питання - чи є місце інститутові інтелектуальної власності в його нинішньому статусі у світі постмодерну (який, утім, ще не утвердився остаточно навіть у західній цивілізації) - вельми неоднозначна.

Разом із тим, ураховуючи специфіку інформаційної епохи, ми не можемо ігнорувати колосального значення інтелектуальної власності для подальшої стимуляції інновацій. Отже, пошук балансу інтересів різних суб'єктів інтелектуальної власності та інтересів відкритого інформаційного суспільства залишається перспективним завданням суспільних наук, у т. ч. соціальної філософії. На сьогодні ж не існує універсального рецепту емансипації інтелектуальної діяльності від юридичних імперативів. Однак потреба домовитися щодо нових стандартів у цій сфері, ураховуючи зазначені вище новітні тенденції, у постіндустріальному суспільстві неминуче зростатиме.

В епоху інформації й постмодерну інститут інтелектуальної власності, беручи до уваги все вищезазначене, можна охарактеризувати як багатогранний, гетерогенний, еkleктичний, різноспрямований, мультифункціональний соціальний інститут.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базилевич В. Д. Інтелектуальна власність: креативи метафізичного пошуку : [монографія] / В. Д. Базилевич, В. В. Ільїн ; Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка. - К. : Знання, 2008. - 687 с.
2. Андрос Є. І. Інтелект у структурі людського буття : [монографія] / Є. І. Андрос ; НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди. - К. : Стило, 2010. - 358 с.
3. Кушерець В. І. Аналіз знання як стратегічного ресурсу трансформації суспільства (світоглядно-методологічний аспект) : дис. ... доктора філософ. наук : 09.00.03 / В. І. Кушерець ; Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. - К., 2003. - 411 с.
4. Петрушенко В. Л. Знання як форма зв'язку свідомості і буття : дис. ... доктора філософ. наук : 09.00.02 / В. Л. Петрушенко ; Одеський нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. - Одеса, 2003.
5. Оконская Н. К. Социогенез интеллектуальной собственности : дисс. ... доктора философ. наук : 09.00.11 / Н. К. Оконская. - Пермь, 1999. - 327 с.
6. Орехов А. М. Интеллектуальная собственность: опыт социально-философского исследования : дисс. ... доктора философ. наук : 09.00.11 / А. М. Орехов ; Российский ун-т дружбы народов. - М., 2009. - 304 с.
7. Скубашевська О. С. Філософія інноваційного розвитку освіти в умовах становлення інформаційного суспільства в Україні : дис. ... доктора філософ. наук : 09.00.10 / О. С. Скубашевська ; Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. - К., 2010.
8. Безмолитвенный А. С. Социально-философские а-

спекты интеллектуальной собственности в сети Интернет : дисс. ... канд. философ. наук : 09.00.11 / А. С. Безмолитвенный. - М. : Московский государственный ун-т им. М. В. Ломоносова, 2010. - 154 с.

9. Лессиг Л. Свободная культура / Л. Лессиг ; [пер. с англ. О. Данилова под ред. В. Ильина]. - М. : Прагматика Культуры, 2007. - 272 с.

10. Boyle J. Shamans, Software and Spleens: Law and the Construction of the Information Society / J. Boyle. - Cambridge, MA : Harvard University Press, 1997. - 288 p.

11. Druker P. The Age of Discontinuity: Guide lines to Our Changing Society / P. Druker. - New Brunswick, United States, 1994. - 376 p.

12. Идрис К. Интеллектуальная собственность - мощный инструмент экономического роста / К. Идрис. - М. : ВОИС-Роспатент, 2008. - С. 29-54.

13. Wallerstein I. Global dimensions of intellectual property rights in science and technology / I. Wallerstein, A. Moguee, R. Schoen. - Washington, D.C. : National Research Council, NATIONAL ACADEMY PRESS, 1993. - 442 p. doi: 10.17226/2054

14. Converging Technologies for Improving Human Performance: Nanotechnology, Biotechnology, Information Technology and Cognitive Science [Електронний ресурс] / [ed. by Mihail C. Roco and William S. Bainbridge]. - Arlington, Virginia : National Science Foundation, 2003. - 468 p. - Режим доступу : http://www.wtec.org/ConvergingTechnologies/Report/NBIC_report.pdf. doi: 10.1007/978-94-017-0359-8

15. Venetian Statute on Industrial Brevets, Venice (1474) [Електронний ресурс] // Primary source: Scanned from the Manuscript held in the Venetian State Archives: ASV, Senato Terra, reg. 7, c. 32r. (Primary Sources on Copyright (1450-1900), editors: L. Bently & M. Kretschmer). - Режим доступу : http://www.copyrighthistory.org/cam/tools/request/showRepresentation?id=representation_i_1474.

16. Inglehart R. The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles / R. Inglehart. - Princeton University Press, 2015. - 496 p. doi: 10.1515/9781400869589

17. Инглхарт Р. Постмодерн: меняющиеся ценности и изменяющиеся общества / Р. Инглхарт // Полис. Политические исследования. - 1997. - № 4. - С. 6-23.

18. Inglehart R. Changing Values among Western Publics from 1970 to 2006 / Ronald Inglehart // West European Politics. - 2008. - Vol. 31, Issue 1-2. - P. 13-146. doi: 10.1080/01402380701834747

19. Weber M. The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism / M. Weber ; [trans. by T. Parsons; introduction by A. Giddens]. - N.Y. : Routledge, 2005. - 271 p.

20. Abramson P. R. Value Change in Global Perspective / P. R. Abramson, R. Inglehart. - Ann Arbor : University of Michigan Press, 1995. doi: 103998/mpub.23627

21. Abramson P. R. Generational Replacement and Value Change in Eight West European Societies / P. R. Abramson, R. Inglehart // British Journal of Political Science. - 1992. - Vol. 22, Issue 02. - P. 183-228. doi: 10.1017/s007123400006335

Стовпеч Александр,

кандидат философских наук, докторант

Южноукраинского национального педагогического университета им. К. Д. Ушинского

ИНСТИТУТ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ В ЭПОХУ ИНФОРМАЦИИ И ПОСТМОДЕРНА: СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЙ РАКУРС

В статье анализируются социально-философские аспекты развития института интеллектуальной собственности как специфического социального института, существующего и функционирующего в изменяющихся социокультурных условиях. В частности, предпринимается попытка переосмыслить значение и ха-

ракетер трансформаций в сфере интеллектуальной собственности - в контексте реалий информационного общества и постмодерных сдвигов в культуре.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность; социальный институт; информация; постмодерн; интеллектуальная деятельность; творчество; знания; общество.

Stovpets Oleksandr,

PhD in Philosophy, Doctoral applicant

in South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky

INTELLECTUAL PROPERTY INSTITUTION AT THE AGE OF INFORMATION AND POSTMODERNITY: SOCIAL-PHILOSOPHIC DISCOURSE

The article analyzes social-philosophic aspects for development of the Intellectual Property Institution as a specific social institution that exists and functions in a changing sociocultural conditions. There was particularly made an attempt to reconsider the meaning and character of those transformations in the field of intellectual property - taking into account also the Information Society context and realities of Postmodern cultural shift.

Keywords: Intellectual Property; social institution; information; Postmodernity; intellectual activity; creativity; knowledge; society.

REFERENCES

1. Bazylevych V.D. and Ilyin V.V. (2008), Intellectual Property: Creative metaphysical search, *Znannia Publishing*, Kyiv, 687 p. (ukr).
2. Andros Ye.I. (2010), Intelligence in the structure of human existence, *Stylos Publishing*, Kyiv, 358 p. (ukr).
3. Kusherets V.I. (2003), *Analysis of knowledge as a strategic resource of Society Transformation (ideological and methodological aspect)*: Thesis for the degree of doctor of philosophy sciences after specialty 09.00.03 «Social Philosophy and Philosophy of History», Kyiv, 411 p. (ukr).
4. Petrusenko V.L. (2003), *Knowledge as a form of communication consciousness and being*, Thesis for the degree of doctor of philosophy sciences after specialty 09.00.02 «Dialectics and methodology of natural, technical and social knowledge», Odessa, 2003 (ukr).
5. Okonskaya N.K. (1999), *Intellectual Property sociogenesis*, Thesis for the degree of doctor of philosophy sciences after specialty 09.00.11 «Social Philosophy», Perm, 327 p. (rus).
6. Orekhov A.M. (2009), *Intellectual property: the experience of socio-philosophical research*, Thesis for the degree of doctor of philosophy sciences after specialty 09.00.11 «Social Philosophy», Moscow, 304 p. (rus).
7. Skubashevska O.S. (2010), *Philosophy of innovative education in the development of information society in Ukraine*, Thesis for the degree of doctor of philosophy sciences after specialty 09.00.10 «Philosophy of Education», Kyiv (ukr).
8. Bezmolitvenny A. S. (2010), *Socio-philosophical aspects intelektualnoy property on the Internet*, Thesis for the degree of candidate of philosophy sciences after specialty 09.00.11 «Social Philosophy», Moscow, 154 p. (rus).
9. Lessig, Lawrence (2007), Free Culture: How Big Media Uses Technology and the Law to Lock Down Culture and Control Creativity [translat.], *Pragmatica Kultury Publishing*, Moscow, 272 c. (rus).
10. Boyle J. Shamans (1997), Software and Spleens: Law and the Construction of the Information Society, *MA: Harvard University Press*, Cambridge, 288 p. (eng).
11. Druker P. (1994), The Age of Discontinuity: Guide lines to Our Changing Society, *New Brunswick, United States*, 376 p. (eng).
12. Idris K. (2008), Intellectual Property - A Power Tool for Economic Growth, *WIPO Rospatent*, Moscow, pp. 29-54 (rus).
13. Wallerstein I., Moge A., Schoen R. (1993), Global dimensions of intellectual property rights in science and technology, *National Research Council, NATIONAL ACADEMY PRESS, Washington, D.C.*, 442 p. (eng). doi: 10.17226/2054
14. Roco M. C., W. Bainbridge W.S. (2003), Converging Technologies for Improving Human Performance: Nanotechnology, Biotechnology, Information Technology and Cognitive Science, *National Science Foundation*, Arlington, Virginia, 468 p., available at: http://www.wtec.org/ConvergingTechnologies/Report/NBIC_report.pdf (eng). doi: 10.1007/978-94-017-0359-8
15. Bently L. [ed.] & Kretschmer M. [ed.] Venetian Statute on Industrial Brevets, Venice (1474), Primary source: Scanned from the Manuscript held in the Venetian State Archives: ASV, Senato Terra, reg. 7, c. 32r, available at: http://www.copyrighthistory.org/cam/tools/request/showRepresentation?id=representation_i_1474
16. Inglehart R. (2015), The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles, *Princeton University Press*, 496 p. (eng). doi: 10.1515/9781400869589
17. Inglehart R. (1997), Postmodern: changing values and changing society, *Polis. Political studies*, № 4, Moscow, pp. 6-23 (rus).
18. Inglehart R. (2008), Changing Values among Western Publics from 1970 to 2006, *West European Politics*, Vol. 31, Issue 1-2, p. 13-146. doi: 10.1080/01402380701834747
19. Weber M. (2005), The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism [translated], *Routledge*, N.Y., 271 p. (eng).
20. Abramson P. R., Inglehart R. (1995), Value Change in Global Perspective, *University of Michigan Press*, Ann Arbor (eng). doi: 103998/mpub.23627
21. Abramson P. R., Inglehart R. (1992), Generational Replacement and Value Change in Eight West European Societies, *British Journal of Political Science*, Vol. 22, Issue 02, pp. 183-228 (eng). doi: 10.1017/s007123400006335

© *Стовпець Олександр*

Надійшла до редакції 16.06.2016